

Raport arheologic: Capidava/Capidava/comuna: Topalu/județul: Constanța/punct: Cetate (2010)

Irina Adriana Achim (Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", București)
Theodor Bărbulescu (Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu)
Corneliu Beldiman (Universitatea Creștină "Dimitrie Cantemir", București)
Zaharia Covacef (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța)
Cătălin Dobrinescu (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța)
Daniel Lucian Ene (Universitatea București, Facultatea de Istorie)
Ana-Maria Floca (Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu)
Simona Maria Herlea (Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu)
Clara Ionescu (Universitatea București, Facultatea de Istorie)
Florentin Munteanu (Universitatea București, Facultatea de Istorie)
Ioan Carol Opriș (Universitatea București, Facultatea de Istorie)
Mihaela Pașca (Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu)
Cătălin Pascu (Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu)
Zeno-Karl Pinter (Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu)
Tiberiu Potârniche (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța)
Alexandru-Mircea Rațiu (Universitatea București, Facultatea de Istorie)
Anișoara Sion (Institutul Național al Patrimoniului)
Vicențiu Speriatu (Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu)
Călin Dan Ștefan (Universitatea București, Facultatea de Istorie)
Maria Magdalena Ștefan (Universitatea București, Facultatea de Istorie)
Gabriel Stoian (Universitatea București, Facultatea de Istorie)
Claudia Urduzia (Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu)

Intra muros. Sector 1 – the church in the northeast of the fortress The only Palaeo-Christian church uncovered up to now inside the walls of the late Roman fortification of Capidava used to occupy, during the 6th century A.D., an eccentric position, in the close vicinity of the enclosure, by the second tower, in the northeast corner of the city. The major goal of the 2010 campaign was to conduct an exhaustive investigation of area V, consequently of the area opposite the Christian monument, and to obtain a full stratigraphical diagram outside the Christian monument, in the area of its west façade by advancing the investigations to the point of identifying the base of the foundation of the west façade wall. During the investigation we cleared off the whole area, from the west to the east, towards the apse of the church. The investigation contributed to the clarification of some aspects regarding the architecture of the Christian monument and to the discovery of a building that preceded the Christian building on the same ground. This building, identified to the west of the west façade of the church, represents an important planning element from the Roman period of the city, together with the contemporary circulation axis revealed on the south side of the Christian building. The excavation increased our knowledge on the configuration and occupation of the intra muros ground, during the ages previous to the construction of the church.

Categorii: Apărare (construcții defensive); Domestic; Religios, ritual și funerar; Neatribuit;

Tipuri: locuire; locuire civilă; așezare deschisă; așezare fortificată; așezare urbană; așezare rurală; locuire militară; castru; cetate; fort; structură de cult/religioasă; biserică; descoperire funerară; necropolă; necropolă plană; necropolă tumulară; mormânt izolat; mormânt tumular; descoperire izolată; exploatare/carieră;

Epoci/Perioade: Epoca bronzului; Epoca bronzului târziu; Hallstatt; Hallstatt timpuriu; Hallstatt mijlociu; La Tène; La Tène timpuriu; La Tène mijlociu; La Tène târziu; Epoca romană timpurie; Epoca romană târzie; Epoca romano-bizantină; Epoca bizantină; Epoca migrațiilor; Epoca medievală mijlocie; Epoca medievală timpurie; Epoca modernă; Latene; Epoca romană timpurie (sec. I - III); Epoca romană târzie (sec. IV - VIII); Epoca migrațiilor (sec. VII - XI); Epoca medievală timpurie (sec. X - XIII); Epoca medievală (sec. XIII -XVIII); Epoca modernă (sec. XIX - XX);

Pagina web: <http://cronica.cimec.ro/detalii.asp?k=4510>

Localizare pe hartă: <https://map.cimec.ro/Mapserver/?layer=cronica&cod=4510>

Suprafața cercetată: Incinta mediobizantină de pe curtilele C-D (c.J57) și cele două structuri de locuire cu zidărie de

piatră și pământ adosate incintei romano-bizantine din c.J55-56.

Cercetarea bisericii paleocreștine la Capidava a fost reluată în anul 2008, la inițiativa conf.dr. Ioan Carol Oprîș, responsabil științific al șantierului arheologic, de dr. Irina Achim (IAB). Această nouă investigație arheologică asupra unui monument ce fusese cercetat în mai multe rânduri în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului trecut trebuia să îndeplinească două obiective științifice majore: pe de o parte, cercetarea sistematică exhaustivă a singurului edificiu de cult creștin cunoscut până în prezent în interiorul fortificației tardo-romane de la Capidava și a zonei aflate în imediata sa vecinătate, la S, iar pe de altă parte, publicarea monografică cât mai rapidă a rezultatelor cercetărilor întreprinse în aria acestui monument. Pe termen mediu, echipa de cercetare are în vedere și posibilitatea realizării unui proiect de restaurare a bisericii, dar nu înainte de încheierea săpăturilor arheologice în curs. Într-un sens mai larg, cercetarea din zona bisericii romano-bizantine, cât și a altor obiective adosate curtinelor C-D ale cetății, toate aflate în sectorul I de la Capidava, are în vedere punerea în evidență a ansamblurilor arhitecturale din această zonă, conservarea și (nu în ultimul rând) valorificarea lor prin amenajare pentru expunerea către marele public (integrare în Proiectul "Restaurarea, consolidarea, protecția, conservarea și punerea în valoare a sitului arheologic Cetatea Capidava" a Consiliului Județean Constanța, cu accesare a Programului Operațional Regional 2007-2013, Axa prioritară 5, Domeniul major de intervenție 5.1, aflat în fază SF și DALI).

După trei campanii arheologice, primul obiectiv enunțat mai sus este încă în curs de realizare. În campania 2010, cercetările din aria bisericii paleocreștine situate în colțul de NE al fortificației tardo-antice de la Capidava s-au desfășurat cu un efectiv de 2 lucrători, doi masteranzi și un absolvent de la Facultatea de Istorie a Universității din București, cu participarea punctuală a trei studenți ai Universității «Lucian Blaga» din Sibiu. Cercetările au vizat explorarea fațadei vestice a bisericii, curățarea vechilor secțiuni de pe latura de S a monumentului, în vederea continuării săpăturilor în perimetrul casei C1. Obiectivul major al campaniei 2010 l-a constituit cercetarea exhaustivă a suprafeței V, în consecință a perimetrului din fața monumentului creștin, obținerea unei diagrame stratigrafice complete în exteriorul monumentului creștin, în zona fațadei occidentale a acestuia (prin avansarea cercetărilor până la identificarea bazei fundației zidului vestic de fațadă).

Singura biserică paleocreștină descoperită până în prezent în interiorul zidurilor fortificației romane târzii de la Capidava ocupa, în sec. al VI-lea, o poziție excentrică, în proximitatea imediată a incintei, în dreptul turnului nr. 2, în colțul nord-estic al orașului. Conform caroiajului general al cetății, putem preciza că biserica se găsește în c.51–53 J, K, L, M și N.

Edificiul creștin a fost identificat pe teren de Gr. Florescu în perioada dintre cele două războaie mondiale, cu ocazia amplelor lucrări de degajare a incintei Capidavei2. Ulterior, monumentul a fost doar semnalat comunității științifice de către I. Barnea în studiul referitor la basilicile paleocreștine din Dobrogea, apărut în anul 19471.

După această dată, această biserică paleocreștină nu a beneficiat de o cercetare sistematică și nici de o publicare detaliată. În cursul deceniilor șase și șapte ale secolului trecut a fost cercetat orizontul de bordeie medievale timpurii ce ocupau practic întreaga suprafață a cetății romane târzii, implicit aria bisericii paleocreștine. Între 1967 și 1979, Institutul Național pentru Monumentele Istorice din București a întreprins o serie de cercetări arheologice în sectorul bisericii creștine de la Capidava, sub coordonarea lui Al.S. Ștefan. Cercetările lui Al.S. Ștefan, rămase până astăzi inedite, au contribuit la dezvelirea completă a edificiului de cult creștin și la identificarea criptei pentru păstrarea relicvelor în zona deschiderii absidei.

Cu începere din 1995 și pentru mai multe campanii arheologice reluarea săpăturilor din zona bisericeții creștine de la Capidava a fost încredințată d-lui dr. Cristian Matei. Explorările arheologice întreprinse de C. Matei au avut ca rezultat imediat îndepărtarea totală a pavajului din cărămidă din naosul bisericii, au bulversat de o manieră ireversibilă stratigrafia din interiorul monumentului, a cărui navă unică a fost golită de depunerile arheologice fără un control real de specialitate și fără ca rezultatele cercetărilor să fi fost publicate.

În anul 2008 am început o revizuire a cercetărilor anterioare în întreaga arie ocupată de biserică paleocreștină, în sectorul II al fortificației târzii de la Capidava. Între 2008 și 2010, am practicat sondaje stratigrafice de verificare a fundațiilor anexei de pe latura de N a bisericii și ale zidului de fațadă vestic al edificiului. Am procedat la recuperarea de date arheologice – în măsura posibilului – în naos și pe flancul sudic al monumentului.

Configurația terenului în sectorul bisericii paleocreștine, mult alterată de cercetările anterioare, și prioritățile cercetării au impus realizarea de sondaje stratigrafice în interiorul anexei de pe latura de N a bisericii (aici a fost conservată în situ o semisețiune de-a lungul zidului perimetral N al naosului bisericii), precum și la V de monumentul creștin (ca și în cazul anexei N, am conservat în situ jumătatea sudică a suprafeței V). Pe flancul sudic al bisericii am întreprins o cercetare de suprafață, respectând casele trasate din cercetările anterioare. O analiză complementară a materiilor dure animale urmează să fie realizată pe lotul recoltat în acest an de către conf. dr. Corneliu Beldiman (Universitatea Creștină «Dimitrie Cantemir» din București). Un relevu de arhitectură detaliat a fost realizat la sfârșitul campaniei 2010 de către arh. Anișoara Sion (INP, București). Cercetarea a fost realizată prin metode stratigrafice, cu participarea activă a celor trei colaboratori, absolvenți ai FIB-UB. În cursul campaniei am realizat documentația de sector constituită din desene arheologice (profile, grunduri succesive), fotografiile ale diverselor contexte arheologice evidențiate în timpul lucrărilor, inventarul provizoriu de șantier cu materialele identificate, am procedat la prelucrarea primară a materialelor (spălare, ambalare și stocare, după caz, în depozitul de sit).

Suprafața vest

Secțiunea este situată la V de fațada occidentală a bisericii, într-o zonă care a făcut obiectul unor cercetări anterioare. Secțiunea este limitată la N de zidul de incintă și la E de zidul vestic al bisericii. La V, limita secțiunii este constituită de un martor de pământ ce subzistă din vechile săpături. Ca și în campania 2009, am lucrat efectiv în semisețiunea N, în vecinătatea zidului de incintă, pe o suprafață ce măsoară 3,20 x 2,70 m, împărțită pe direcție N - S în două carouri, A și B. Cercetarea în această secțiune este în curs și va continua în campania următoare. Adâncimea maximă atinsă este de -2,24 m față de nivelul actual de călcare și de -3,80 m față de intrarea în nivelul superior al turnului nr. 2 (în c.B). În c.A cercetarea a fost sistată în campania 2010 la adâncimea de -3,44 m față de intrarea în nivelul superior al turnului nr. 2.

Singură structură constructivă a fost identificată în perimetrul acestei secțiuni: zidul Z3. Acesta a fost pus în evidență în zona profilului sudic al semisețiunii și pare să fi fost afectat de construcția zidului perimetral V al bisericii. Este situat la circa 2,34 m S față de paramentul interior al incintei, curtea B, a cărei orientare o respectă riguros. Zidul Z3 este orientat E - V și are un traseu rectiliniu. Extremitatea sa vestică se pierde în colțul sud-vestic al secțiunii, fără să putem preciza dacă zidul continuă sau nu spre V. La E, traseul zidului Z3 a fost bulversat cu ocazia lucrărilor de construcție a bisericii paleocreștine. Zidul are o lungime conservată de 2,66 m și a fost pus în evidență pe o înălțime de 0,91 m (la extremitatea sa vestică, în c.B). Zidul este realizat de o manieră îngrijită, din calcare semifasonate legate cu mortar alb de var. Edificiul din care face parte acest zid a fost dezafectat la o dată ce nu poate fi precizată în

această etapă a cercetărilor, iar vestigiile sale nivelate cu pământ de culoare brună (vezi stratul 8 din descrierea de mai jos). O importantă zonă de nivelare a resturilor edificiului din care făcea parte și Z3 se întinde la N de acesta, până spre zidul de incintă a cetății romane târzii și în straturi arheologice ce se află sub nivelul stratului 8 din profilul sudic al secțiunii.

Sucesiunea stratigrafică față de profilul S al semisecciónii N este următoarea:

- strat compact de culoare gri, slab solidificat, care conținea pietricele mărunte, fragmente ceramice și osteologice, vagi urme de mortar, pigmenți de arsură și materiale de construcție fragmentare, la adâncimi cuprinse între 0 și -0,26 m;
- la baza zidului de V al bisericii regăsim un strat de culoare cenușiu-cafenie, slab solidificat, ce conținea urme de pigmenți de arsură și de lut galben, numeroase fragmente osteologice mărunte și rare fragmente ceramice la adâncimi cuprinse -0,26 și -0,40 m sau -1,54 și -1,76 m;
- strat gălbui-cenușiu, puternic solidificat, cu pigmenți de arsură, rare agregate, oase de pește; acest strat era delimitat la partea inferioară de o lentilă de cenușă de culoare gri pronunțat, cu fragmente ceramice și rare materiale de construcție, la adâncimi cuprinse între -0,40 și 0,72 m; acest strat, c.B, a livrat în campania 2008 mai multe fragmente ceramice de bună calitate (platou african și un fragment de opaiț egiptean din pastă roșiatică);
- în extremitatea de V a profilului, la adâncimi cuprinse între 0 și -0,40 m regăsim un strat de pământ galben, mediu spre puternic solidificat, care suprapune stratul nr. 3; acest strat conține pigmenți de cărbune, urme de materiale de construcție, sticlă, ceramică, agregate mărunte;
- strat de culoare brun închisă, puternic solidificat, foarte bogat în materiale ceramice și în materiale de construcție, piatră de dimensiuni medii și mari, pigmenți de arsură și de cărbune, numeroase fragmente osteologice, urme de mortar și piatră sfărâmată, a fost identificat la adâncimi cuprinse între -0,72 m și -1,56 m;
- 5bis) lentilă de lutuală din lut curat de culoare galbenă, în interiorul stratului 5, la adâncimi cuprinse între -0,94 m și -0,96 m;
- strat de nivelare cu pământ de culoare cafeniu-gălbuie, mediu spre puternic solidificat, ce conținea agregate mărunte, fragmente de materiale de construcție, pietre de dimensiuni mici, medii și mari, rare urme de mortar, lipsit de materiale ceramice, situat la adâncimi cuprinse între -1,56 m și -1,80 m;
- șanț de fundare a zidului vestic al bisericii, umplut cu pământ afânat, cenușiu și mortar de culoare rozalie, vizibil la adâncimi cuprinse între -0,72 m și -2,26 m.
- strat de culoare brună, puternic solidificat, ce conținea pietre de dimensiuni mici și medii, urme de mortar, pigmenți de arsură rare fragmente ceramice; a fost identificat la adâncimi cuprinse între -1,80 m și -2,02 m; acest strat dezafectează singura structură constructivă identificată în suprafața V;
- zidul Z3, situat la adâncimi cuprinse între -2,02 m (la extremitatea estică a profilului) și -2,75 m (la extremitatea vestică a profilului).
- serie de observații de ordin constructiv privind arhitectura bisericii creștine, precum și unele indicii privind ocuparea spațiului urban în această zonă a cetății romane târzii se desprind din interpretarea profilului descris mai sus:
- zidul de V al bisericii a fost dezvelit pe o înălțime totală de cca. 3,42 m fără să se fi atins limita inferioară a fundației sale; zidul a fost construit cu șanț de fundație, mai lat decât zidul propriu-zis, șanț ce conținea resturi de mortar ce prezenta în compoziție cărămidă pisată; asizele măsoară în medie de la 0,60 la 1,00 m și au fost constant regularizate la partea superioară;
- straturile 5 și 6 descrise mai sus corespund unui decroș vizibil la nivelul zidului de față vestic al bisericii;
- stratul 6 este foarte sărac în materiale ceramice, dar conținea o mare cantitate de cărămidă vizibilă în aproape toată zona de la N de Z3, până spre centrul secțiunii;
- stratul 8, sărac în materiale arheologice conținea însă o importantă cantitate de piatră de dimensiuni mici și medii amestecate cu pământ brun puternic solidificat și mortar dispersat, provenind din structura zidului Z3;
- cu mici variații de pigmentare, straturi succesive de nivelare a dărâmăturii din structura zidului Z3 se întind în toată zona de la N de edificiul din care făcea parte zidul Z3 și sunt vizibile în profilul vestic al secțiunii, la adâncimi care se situează între -1,70 și -2,92 m.

Din aria acestei secțiuni au fost recoltate diverse materiale arheologice, după cum urmează: 13 pachete cu ceramică aflată într-o stare avansată de fragmentare, câteva fragmente de sticlă; fragmente osteologice animale, unele prelucrate; materiale de construcție (preponderent cărămidă), rare obiecte din fier; o monedă de bronz.

Documentația constă în foto digitale, profil S, V și transversal (N - S, la limita dintre c.A și B), grund 3.

Flancul sudic al bisericii

Din campania 2009 am început cercetarea zonei aflate la S de biserică paleocreștină. O serie de casete au fost trasate în această arie încă din cercetările precedente, deși investigarea lor nu fost încheiată.

Caseta A1: este sudic pe flancul sudic al bisericii, spre extremitatea vestică a zidului S al edificiului de cult.

Dimensiuni: 6,37 m pe direcția N - S și cca. 3,55 m pe direcție E - V, fără a include și murtorul estic al casetei.

Caseta B1: secțiune situată la E de precedenta, în zona mediană a zidului perimetral S al bisericii. În campania 2010 am procedat doar la curățarea grundului, a străzii alpha și a vestigiilor bordeiului 15, respectiv a altuia nenumărat, situat între bordeiele 93 și 91.

În campania 2010 am procedat la o curățare a întregii zone, de la V spre E, spre absida bisericii. După aceasta, am abordat caseta C1, a cărei cercetare a fost rapid sistată în favoarea continuării cercetărilor în suprafața V.

Caseta C1: secțiune situată la E de precedenta, în jumătatea estică a zidului perimetral S al bisericii. Dimensiuni: 2,51 m pe direcție E - V și 3,69 m pe direcție N - S. În perimetrul acestei casete au fost curățate cele două vetre medievale identificate din cercetările anterioare și a fost decapată o suprafață restrânsă situată de-a lungul zidului perimetral sudic al bisericii. Cercetarea a început de la cota +0,29 m față de intrarea în turnul nr. 2 și a fost oprită pe nivelul -0,39 m. A fost îndepărtat un singur strat consistent de pământ galben roșiatic, slab solidificat, post-incendiere databilă în sec. al VI-lea.

În urma cercetărilor efectuate în caseta C1 a fost recoltată o cantitate redusă de ceramică, numeroase materiale de construcție (tegulae și imbrices provenind de la acoperișul bisericii) și sticlă de geam.

Rezultatele obținute ca urmare a săpăturilor arheologice din sectorul Bisericii paleocreștine din colțul de nord-est al cetății romane târzii în campania 2010 au contribuit la lămurirea unor aspecte privind arhitectura monumentului creștin și la cercetarea, cel puțin parțială, a unui edificiu ce a precedat edificiul creștin pe același teren. Acest edificiu, identificat la V de fațada occidentală a bisericii, reprezintă un element important de urbanism din epoca romană a cetății; împreună cu axul de circulație contemporan pus în evidență pe latura de S a edificiului creștin îmbogățesc semnificativ cunoștințele noastre despre configurația și ocuparea terenului intra muros, în epocile anterioare construirii bisericii. Mai mult decât atât, explorarea arheologică a terenului de pe latura sudică a bisericii ar putea să

contribuie în mod decisiv la înțelegerea schimbărilor înregistrate de rețeaua rutieră în acest punct al orașului, între epoca romană și epoca romană târzie. În plus, extinderea cercetărilor arheologice spre V, dincolo de limita actuală a suprafeței V ar permite explorarea integrală a edificiului din care am identificat în campania 2010 doar zidul de N (Z3) și ar oferi o mărturie explicită a gradului de ocupare a spațiului intra muros în vecinătatea incintei.

Cercetările din campania arheologică 2010 reprezintă un punct important în cunoașterea cât mai detaliată a singurei biserici paleocreștine intra muros de la Capidava. Explorările de teren au fost dublate anul acesta, ca și în campaniile precedente, de un program susținut de înregistrare a noilor elemente de arhitectură puse în evidență, program pus la punct de arh. Anișoara Sion. Odată încheiate cercetările arheologice, rezultatele obținute ar trebui să permită elaborarea cât mai rapidă a proiectului de restaurare a monumentului creștin. Până la finalizarea prospecțiunilor de teren în aria acestui monument și publicarea sa monografică, o axă importantă de valorificare a rezultatelor deja obținute o reprezintă realizarea unor studii și comunicări științifice de mai mică amploare. [Irina Achim, Ioan C. Opreș, Clara Ionescu, Florentin Munteanu]